

MINTAQANI INNOVATSION VA KOMPLEKS RIVOJLANTIRISH XORIY TAJRIBASI

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti,

Karimova Shaxribanu Atabay Qizi

70310102 «Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) mutaxassisligi 2 bosqich
magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada mintaqani kompleks rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirishni xorijiy tajribalari o'rganilgan va mintaqani kompleks rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar berilan.

Kalit so'zlar: mintaq, kompleks rivojlantirish, innovatsion siyosat, investiya, investitsion faollik.

Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda mintaqalarni rivojlantirishda turlicha yondashuvlarni ko'rish mumkin. Bunda kompleks rivojlantirish va innovatsiyalarni qo'llab quvvatlash davlat hamda mahalliy organlarning vakolatidan kelib chiqib olib boriladi. Mintaqaviy siyosatni amalga oshiruvchi ushbu organlar turli mamlakatlarda turlicha funksiyalarni bajaradilar (1-jadval).

Tahlillarga ko'ra, Chexiya Respublikasining ilg'or tajribasidan foydalanish samarali hisoblanadi. Chexiyada ushbu sohani rivojlantirish va boshqarish bilan Hududiy rivojlanish vazirligi shug'ullanadi. U Chexiya hukumati markaziy organlari tizimiga kiradi va moliyaviy mablag'larni boshqarish bo'yicha o'zining vakolatlari doirasida muhim rol o'ynaydi.

Hududiy rivojlanish vazirligining vazifalari quyidagilardan iborat: hukumatning moliyaviy mablag'larini taqsimlash, mintaqaviy siyosatni samarali tashkil etish bo'yicha boshqa vazirliklar va idoralar faoliyatini muvofiqlashtirish;

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Rossiya hukumati mamlakatdagi asosiy innovatsion siyosat yuritish modelini hamda unda bevosita va bilvosita ta'sirni amalga oshirish usullarini izlamoqda.

Tashqi savdo tovarlar, xizmatlar va intellektual mulk eksporti hamda importidan iborat bo'lib, tashqi savdo aylanmasi eksport va import yig'indisidan iborat.

Jahon savdo tashkiloti tasnifiga ko'ra eksport hamda import uchta yo'nalishda: tovarlar, xizmatlar va intellectual mulk amalga oshiriladi.

Bundan tashqari tashqi savdoda eksport salohiyati degan tushuncha mavjud bo'lib, unda jahon bozorlarida mamlakat iqtisodiyotining manfaaatlariga salbiy ta'sir ko'rsatmagan holda sotilishi mumkin bo'lgan tovarlar, xizmatlar va intellectual

mulkning bir qismi tushuniladi.

ko'ra mamlakatlar qaysi tovarlar, xizmatlar va intellectual mulk mahsulotlarini ishlab chiqarish bo'yicha qiyosiy ustunlikka ega bo'lsa o'sha mahsulotlarni eksportga yo'naltirishi va aksincha qiyosiy ustunlikka ega bo'lmagan mahsulotlarini esa import qilishlari kerak.

Shuningdek, mamlakat kesimida ham o'z hududlarining eksportdagi qiyosiy ustunliklarini aniqlash usullari mavjud bo'lib, eng keng tarqalgan modellardan biri – bu Blassa indeksi va ushbu indeks milliy eksportdagi tovarlarning (sanoat sohasining) ulushini jahon eksportidagi ulushiga nisbatan ko'rsatadi. Indeks eksport bo'yicha mavjud ma'lumotlar asosida hisoblanib, uni mamlakat hududlarining umumiy mamlakat eksportidagi ulushini aniqlashda ham foydalanish mumkin.

“Amerika tadqiqot instituti moslashuvchanlik, markazsizlashtirish, innovatsion faoliyat mavzularining xilma-xilligi va ularning o'zaro ta'siri, hamkorlik shakllarining turlari kabi xususiyatlarga ega. AQShda ilm-fan va innovatsion siyosat ikki darajada amalga oshiriladi: federal va shtat darajasida va alohida mintaqaviy tuzilmalarda, hamda, ayrim hollarda mahalliy darajada amalga oshiriladi”[1].

AQSH davlat sektori innovatsion siyosatga ikkita asosiy yo'nalishda ta'sir ko'rsatadi. Bilimlar iqtisodiyotini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish moliyaviy va nomoliyaviy chora-tadbirlarning kombinatsiyasi bo'lib, ularni farqlash qiyin. AQSHda innovatsiyalarni rag'batlantirishning eng keng tarqalgan mexanizmlaridan biri soliq imtiyozi qo'llashdir. Jumladan, davlat venchur kapital kompaniyalaridan ijara solig'ini undirmaydi, yuridik shaxs shaklidagi venchur kompaniyalar esa barcha soliqlardan ozod etiladi, bundan tashqari, asosiy ishlab chiqarish va sotish faoliyati bilan bog'liq ilmiy-tadqiqot va ishlanmalar soliqqa tortiladigan daromad summasidan olinadi. Universitetlar bilan tuzilgan shartnomalarga muvofiq korxonalar tomonidan amalga oshirilayotgan fundamental ilmiy tadqiqot dasturlari hamda ilmiy asbob-uskunalar va jihozlar xarajatlari soliq solinadigan bazadan chegirib tashlanadi.

1-jadval

Xorijiy mamlakatlarda mintaqaviy siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirish tizimi

№	Mamlakat nomi	Davlat organi	Hududlarni kompleks rivojlantirishdagi vakolatlari
1	Latviya	Atrof muhitni himoya qilish vazirligi	Davlat darajasida hududiy siyosatni amalga oshirish va baholash, hududiy rivojlanishni rejalashtirish bo'yicha metodik tamoyillarni belgilash va ushbu jarayonni nazorat qilish, mamlakatni barqaror rivojlantirish maqsadlariga mos ravishda mahalliy davlat organlarini rivojlantirish va ular faoliyati bo'yicha nazoratni olib borish
2	Chexiya	Hududiy rivojlanish vazirligi	Hududiy siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirish, uy-joy siyosatini belgilash, uy-joy fondini rivojlantirish, turar va noturar joylarni ijaraga berish, hududiy rejalashtirish, qurilish qoidalarini belgilash, investitsiya siyosatini yuritish, turizmni rivojlantirish
3	Germaniya	Iqtisodiyotni hududiy tashkilotish ko'mitasi	Iqtisodiyotni hududiy tashkil etishni takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish, hududiy rivojlanish bo'yicha tahlil va hisobotlar tayyorlash, hududiy loyihalarni ekspertizadan o'tkazish, hududlarni rivojlantirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish
4	Bolgariya	Hududiy rivojlanish va obodonlashtirish vazirligi	Mamlakat hududlarini kompleks rivojlantirish, infratuzilma tarmoqlari rivojlantirish, rivojlanish va hamkorlik dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish va boshqalar.
5	Italiya	Mintaqalar ishlari bo'yicha vazirlik	Byudjet loyihasi bo'yicha takliflar ishlab chiqish, qo'lg'usiz hududlarga davlat tomonidan yordam ko'rsatish, "Davlat - hududlar" nomli konferensiya ishini tashkil etish va o'tkazish
6	Tojikiston	Hududlarni rivojlantirish bo'yicha Qo'mita	Hududiy siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirish, Hududlarni rivojlantirish strategiya va dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish, mahalliy organlar faoliyatini muvofiqlashtirish va b.
7	Rossiya Federatsiyasi	Hududiy rivojlanish vazirligi (2014 yilgacha)	Rossiya Federatsiyasi subyektlarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlari, Rossiya Federatsiyasi subyektlari o'rtasidagi vakolat, vazifa va funksiyalarni taqsimlash va boshqarish, halqaro aloqalarni rivojlantirish sohalarida davlat siyosati va me'yoriy-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va amalga oshirish
8	Qozog'iston Respublikasi	Hududiy rivojlanish vazirligi (2014 yilgacha)	Mintaqalarni rivojlantirish sohasidagi davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonida tarmoqlararo va mintaqalararo muvofiqlashtirishni amalga oshirish, tadbirkorlikni, shu jumladan, ijtimoiy-tadbirkorlik korporatsiyalari faoliyatini muvofiqlashtirish
9	O'zbekiston Respublikasi	Vazirlar Mahkamasi qoshidagi prognozlashtirish va mintaqaviy tadqiqot institutlari	Mamlakat mintaqalarini kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish strategiyasini va dasturlarni ishlab chiqish

Tashqi savdo va mutlaq va qiyosiy ustunlik nazariyalariga tayangan holda ishlaydi, unga

“Buyuk Britaniyada uzoq muddatli rivojlanish uchun kompleks innovatsion strategiya faqat 2008 yilda shakllantirilgan va undan oldin 2004 yilda mamlakatda innovatsiyalarni yaratish, ularning rivojlanishini ta'minlash va tijorlashtirishga investitsiyalarni yo'naltiruvchi Texnologiya strategiyalari bo'yicha kengash tashkil etilgan”[6].

Learning and Sustainable Innovation

“Germaniyada maqsadli innovatsion dasturlar tayyorlashning ilk bosqichi Ikkinchi jahon urushidan keyingi davr bilan bog'lash mumkin, bunda milliy innovatsion tizimni shakllantirishda yetakchi rol ilmiy tadqiqot faoliyatining imkoniyatlari, istiqbollari va shartlarini belgilab beruvchi davlat sektoriga tegishli edi”[2].

Germaniya davlat sektori soliq solish va kreditlash tizimi, yuqori texnologiyali mahsulotlarni davlat tomonidan sotib olish, texnik jihatdan tartibga solish, yuqori texnologiyali mahsulotlarni sertifikatlash va litsenziyalash, intellektual mulkni himoya qilish va patentlarni tartibga solish tizimini o'z ichiga olgan asos sharoitlarini yaratish orqali mamlakat iqtisodiyotining innovatsion rivojlanishini ta'minlaydi.

“Innovatsion strategiya va rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish bo'yicha Yaponiyada davlat organlarining faol ishlari amalga oshirilib kelinmoqda. Bugungi kunda mamlakatda venchur kapitaldan olinadigan daromad solig'ini 30% gacha (ilgari 42%) kamaytirish, ilmiy-tadqiqot sektoriga xususiy investitsiyalar uchun soliq imtiyozlarini qo'llash, venchur fondlarga imtiyozli shartlarda imtiyozli foiz stavkasi (5-6%) bo'yicha kreditlar ajratish, kompaniyalarga davlat jamg'armalaridan subsidiyalari berish kabi innovatsion faoliyatni faollashtirish vositalaridan foydalanib kelinmoqda”[5].

“Keyingi yillarda Xitoyda, tadqiqot va ishlanmalarga biznes sarmoyalari ortdi va yalpi ichki mahsulotning ilmiy zichligi kuchaydi. Shu bilan birga, sanoat tarmoqlari va ilmiy-tadqiqot tashkilotlarini xususiylashtirish jarayoni amalga oshirilib, intellektual faoliyatni himoyalash hamda undan olingan natijalarini tijoratlashtirishning qonunchilik bazasi shakllantirilmogda”[4].

Xitoy innovatsion iqtisodiyoti shakllanishining beshinchi bosqichi “2006- 2020-yillarda fan va texnikani o'rta va uzoq muddatli rivojlantirish Davlat rejasi asoslari” nomli strategik hujjatning qabul qilinishi bilan boshlandi va hozirgacha davom etmoqda. Xitoyning zamonaviy innovatsion siyosatining strategik maqsadi ma'lum bir rivojlanish yo'lining barqarorligini saqlab qolish va sifat komponentining ustunligi bilan iqtisodiy o'sish sur'atlarini oshirishdan iborat. Bugungi kunda Xitoyda innovatsiyalarni jalb qilish markazlari va iqtisodiyotning o'sish nuqtalari bo'lgan, iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlaridagi yirik korxonalarini, ilmiy parklar va inkubatorlarni birlashtirgan 54 ta maxsus iqtisodiy zonalar mavjud.

Janubiy Koreyada milliy innovatsion tizimning shakllanishi boshqa rivojlangan mamlakatlar tizimidan tubdan farq qiladi. Janubiy Koreyaning bugungi kunda erishayotgan iqtisodiy yutuqlari o'tgan dekalalarda ilmiy, texnologik va ta'lim tizimining barqaror va ishonchli rivojlanganligi bilan chambarchas bog'liq. Tahlillar natijasida Janubiy Koreyada yangi sun'iy intellekt tizimining shakllanishi va

Learning and Sustainable Innovation

rivojlanishiga birqator omillar turtki bo'lganini ko'rish mumkin:

- milliy rivojlanish strategiyasining tashqi iqtisodiy yo'nalishi;
- sanoat siyosatining yirik kompaniyalarga nisbatan tarafdoshligi;
- inson kapitalini rivojlantirish bo'yicha hukumat tomonidan ko'rilayotgan faol chora-tadbirlar.

Jahon investitsiya ko'rsatkichlari tahlili shuni ko'rsatdiki, avtomobilsozlik, mashinasozlik, elektrotexnika va ta'minot sohaslariga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi oshgan, ularning soni ham oshgan. Yirik investitsiya loyihalari asosan mikrosxemalarning etishmasligi tufayli yarimo'tkazgich sanoatida ko'riladi. 2021 yilda investitsiyalar keskin o'sdi.

2022 yilda investitsiyalar oqimi ko'rsatkichlarining pasayishi rivojlangan mamlakatlardagi transmilliy kompaniyalarda sodir bo'lgan o'zgarishlar bilan bog'liq, chunki rivojlangan mamlakatlarga (20 ta eng yaxshi mamlakatlarda) to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar 37 foizga qisqarib, 378 milliard dollarni tashkil etdi. Yangi investitsiya loyihalari soni 5 foizga oshdi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar hajmi 4 foizga o'sib, 916 milliard dollarga yetdi, bu xalqaro investitsiyalar oqimining 70 foizini tashkil etadi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda yangi investitsiya loyihalari soni o'tgan yilga nisbatan 37 foizga, sanoat muassasalarida yangi loyihalar soni esa 5 foizga oshdi. Yuqorida aytib o'tilganidek, bu ijobiy ko'rsatkich sanoat korxonalarini va ular bilan bog'liq infratuzilma ob'ektlarida ijobiy o'zgarishlar bilan bog'liq. Afsuski, rivojlanayotgan mamlakatlarda investitsion faollik bir maromda rivojlanmaydi, shundan kelib chiqib investitsiyalar konsentratsiyasi darajasini bir necha asosiy davrlarda ko'rish mumkin.

Investitsion faollik Hindistonda 9 foizga va Okeaniyada 5 foizga o'sdi, shu jumladan yangi investitsiya loyihalari soni keskin o'sdi. Xitoy iqtisodiyoti to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar hajmi 5 foizga o'sish bilan dunyodagi ikkinchi yirik investitsiya oluvchi hisoblanadi. Arab ko'rfazida sarmoyaviy faollik sezilarli darajada pasaydi, albatta, bunga mamlakatlardagi siyosiy vaziyat ta'sir ko'rsatdi.

Lotin Amerikasi va Karib havzasi mamlakatlaridagi sarmoya oqimi holatini ham ijobiy baholashimiz mumkin, chunki investitsiya faolligi 51 foizga oshib, 208 milliard dollarga yetdi, bu Lotin Amerikasi va Karib havzasi mamlakatlari uchun eng yuqori ko'rsatkichdir. So'nggi o'n yil. Xom ashyo narxining oshishi tog'-kon sanoati korxonalarini qayta investitsiya qilishga majbur qildi. Yangi loyihalar soni 14 foizga oshgan bo'lsa-da, xalqaro investitsiya loyihalari soni o'zgarishsiz qoldi.

Rivojlanayotgan kichik mamlakatlarda to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar hajmining qisqarish tendentsiyasi kuzatildi. Umumiy rivojlanishga qaramay, 46 ta rivojlanayotgan davlatda investitsiyalar hajmi 16 foizga qisqarib, 22 milliard dollarga yetdi va bu ko'rsatkich jahon investitsiya oqimining 2 foizini tashkil etadi. 2021-2022 yillarda yangi investitsiya loyihalari soni ortgan bo'lsa-da, bu oxirgi o'n yil ichida eng past ko'rsatkich bo'ldi. Dengiz va dengizga chiqa olmaydigan mamlakatlarda investitsiyalarning juda kam rivojlanishini ko'rishimiz mumkin.

“Yuqoridagi mulohazalardan kelib chiqqan holda, xorijiy investitsiyalarning xorijiy tajribasini o'rganish asosida O'zbekiston iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalarning barcha shakllarini samarali jalb etishda quyidagi omillarni amalga oshirish zarur :

- Xorijiy sarmoyani jalb etuvchi korxonalariga imtiyozlarni kengaytirish va shu asosda tovar eksportini oshirish;
- mamlakat hududiy va tarmoq tizimini takomillashtirish nuqtai nazaridan investitsiyalarga ta'sir etuvchi omillarni muvofiqlashtirish orqali qulay investitsiya muhitini yaratish⁴⁶;
- iqtisodiyotning makro va mikro darajadagi ehtiyoj va imkoniyatlarini hisobga olgan holda investitsiya loyihalarini ishlab chiqish asosida xalqaro moliya institutlari tomonidan Respublikamizda ochilayotgan kredit liniyalaridan to'liq foydalanishni ta'minlash;
- Xorijiy investorlar tezkor qarorlar qabul qila olishlari uchun buxgalteriya hisobi va hisobot tizimi samaradorligini oshirish talab etiladi[2].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Turli mamlakatlarda innovatsion jarayonlarni rag'batlantirish mexanizmlari turlicha, qoida tariqasida, ularning nisbati ko'p jihatdan siyosiy tizimga, milliy iqtisodiyotning tarkibiy tuzilmasiga, mavjud salohiyatga va boshqa bir qator omillarga bog'liq. Xulosa shuki, milliy iqtisodiyotni har bir mamlakat uchun individual bo'lgan kompleks rivojlanish yo'llariga o'tkazishning umumiy mexanizmi mavjud emas. Xorijiy tajriba mamlakatimizning o'ziga xos xususiyatlarini, uning hajmi va turli xilligini hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Волкова М. А. Особенности государственного регулирования рынка инноваций в Соединенных Штатах Америки и странах Европы // Молодой ученый. - 2016. - №14. - С. 323-325.
2. Kalmuratov B. S. Statistical analysis of the development of industrial production management in the region of the Republic of Karakalpakstan //Journal of Advanced Zoology ISSN. – С. 0253-7214.
3. Калмуратов, Бахтияр Сейтмуратович. "Совершенствование

инновационной инфраструктуры промышленности региона путем кластеризаций." *Iqtisodiyot va ta'lim//2022-yil.*\

4. Казюхин А.С. Развитие национальной инновационной системы Китая в XXI веке // Экономика и управление: проблемы, решения. — 2014. — № 8. — С. 142–147.

5. Кирилина Е.Р. Особенности инновационной модели Сингапура// ЮгоВосточная Азия: актуальные проблемы развития. – 2016. - №31. – С. 98-114.

6. Игнатущенко Е. И. Инновационная Германия в экономике Европейского Союза в эпоху мирового экономического и финансового кризиса // Молодой ученый. - 2012. - №7. - С. 78-82.¹ Научная и инновационная политика. Россия и МИР. 2011-2012. / под ред. Н.И.Ивановой, В.В. Иванова. - М.: Наука, 2013. - 480 с